

ਕੰਗ ਯੋਸ਼

ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ

ਲਾਹੌਰ
ਪੰਜ ਦਰਿਆ
ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ

ਦੇ 2
ਸ 402
27665
ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ—

ਪੰਜਾਬੀ :

ਗਿੱਧਾ

ਦੀਵਾ ਬਲੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ

ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਵਾਜਾਂ (ਕਵਿਤਾ)

ਉਰਦੂ :

ਮੈਂ ਹੂੰ ਖ਼ਾਨਾ ਬਦੋਸ਼

ਛਪ ਰਹੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ —

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ :

27665

THE SINGING VOICE OF MOTHER INDIA
SONGS OF THE INDIAN PEOPLE

ਹਿੰਦੀ :

ਗਾਏ ਜਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ

ਸਾਂਪ ਔਰ ਆਦਮੀ (ਕਹਾਣੀਆਂ)

ਉਰਦੂ :

ਨਏ ਦੇਵਤਾ (ਕਹਾਣੀਆਂ)

ਪੰਜਾਬੀ :

ਤੇ ਵੰਝਲੀ ਵਜਦੀ ਰਹੀ (ਕਵਿਤਾ)

ਗਾਉਂਦਾ ਕਿਸਾਨ

ਜੰਗਲੀ ਕਬੂਤਰ

ਕਾਪੀ ਚਾਈਟ

ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਛਪੀ ੧੯੪੧

੧॥)

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ

ਪ੍ਰਿੰਟਰ : ਰਾਮਸਰਨ ਦਾਸ, ਪ੍ਰੋਪਰਾਈਟਰ 'ਕੁਮਰਸ਼ਲ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਵਰਕਸ', ਲਾਹੌਰ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਤੇਜਾ
ਸਿੰਘ
ਜੀ
ਨੂੰ

ਮੁਖ-ਬੰਧ

“ਮਲੈਕਸੀ !” ਟਾਲਸਟਾਏ ਨੇ ਹਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, “ਤੇਰੇ ਪੇਂਡੂ ਪਾਤਰ ਬੜੀ ਸੁਥਰੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ—ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਕੁਝ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਸਲੋਂ ਬੇਬਵਾ ਤੇ ਮੂਰਖਤਾ-ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

—ਗੋਰਕੀ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੜਚੋਲ ਟਾਲਸਟਾਏ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੀਤੀ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਬਲਦ’ ਟਾਲਸਟਾਏ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਦ ਮੈਂ ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਔਨ ਦੇਵਤਾ’ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਹਲਦੀ ਦੇ ਸਾਢੇ ਤੇ ਨਿੰਗਰ ਕੈਰੈਕਟਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ ਕਿ ‘ਖਾਨਾ ਬਦੋਸ਼ ਲੇਖਕ’ ਕਹਾਣੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੋਰਕੀ ਵਾਂਗ ਬਿੜਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਲਦੀ ਨੂੰ ਇਤਫਾਕੀਆ ਰਚਨਾ ਨਾ ਆਖ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ‘ਔਨ ਦੇਵਤਾ’ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਕੇ ਚਿੰਤੁ ਤੇ ਹਲਦੀ, ਬੇਸਾਖੂ ਤੇ ਫੱਤੂ ਜਿਹੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿਧਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਰਧ-ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬੇਬਵੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਹਿਦੂਦ ਅਕਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਨਹੀਂ ਉਠ ਸਕਦੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਬੇਮੈਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਹਰਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

“ਹਲਦੀ ਬੋਲੀ, ‘ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਔਨ ਦੇਵ ਵੀ ਬੋਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।’

੧ Maxim Gorky, *Reminiscences of Tolstoy* (1900—1902), The Hogarth Press, Rickmond, 1920

ਚਿੰਤੁ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ‘ਪਰ ਔਨ ਦੇਵ ਕਿਉਂ ਬੋਲਾ ਹੋ ਗਿਆ?’

‘ਇਹ ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਕੀ ਜਾਣਾ? ਪਰ ਬੋਲਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹੋ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ।’

(ਸਫਾ ੨੬)

ਜਦੋਂ ਕਲਾਕਾਰ ਕਲਾ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਲਾਹੀਣਤਾ (artlessness) ਵਲ ਬੁਕਾਉ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕਲਾਹੀਣਤਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡੇਰੀ ਕਲਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਮੁਤਾਲੇ ਤੇ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜੀਕਰ ਟਾਲਸਟਾਏ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਕਲਾ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਲਾਹੀਣ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ‘ਨਫਾਸਤ ਹਸਨ’ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਿੱਠੀ ਦੀ ਮਾਂ ੨ ਜਾਂ ਜੈ ਚੰਦ ੩, ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਵਰਤਮਾਨ ‘ਅਗਾਂਹ-ਵਧੂ’ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਚੀਖਦੇ ਚਿੱਲਾਂਦੇ, ਸਰਮਾਇਆਦਾਰੀ ਦੇ ਚੁਪ ਤੇ ਅਣਦਿਸਦੇ ਪਹੀਆਂ ਥੱਲੇ ਪਿਸਦੇ ਤੇ ਰੋਸ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਉਹ ਮੌਰਚਾ ਲਾ ਕੇ ਨਾਹਰੇ ਵੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਗਲ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਪਹੇ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਬਿਲਕੁਲ ਚਿੰਤੁ ਤੇ ਹਲਦੀ ਜਿਹੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਰਧ-ਚੇਤਨਤਾ ਦੇ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਲੰਘ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਰਬ ਤੇ ਹੋਣੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮਾੜੀ ਜੇਹੀ ਬੁੜ ਬੜ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਚੁਪ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਔਨ ਦੇਵਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਚਿੰਤੁ ਕਾਲ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਬੜਕ ਉਠਦਾ ਹੈ :

“ਸੱਚ ਮੰਨੋ ਤਾਂ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਔਨ ਦੇਵ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਕਹਾਣੀ ਜੋ ਮੈਂ ਅੱਜ ਵਾਂਗ ਸੈਂਕੜੇ ਵੇਰ ਸੁਣਾ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਨਿਰੀ ਗੱਪ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।”

ਹਲਦੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਚਿੰਤੁ ਦਾ ਵਿਅੰਗ ਬਹੁਤ ਦੱਦ ਤੀਕ ਸਤਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ ਕਿ ਦੇਵਤਾ ਨਿਤ ਨਿਤ ਦੇ ਪਾਪ-ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਭੁਏ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। [ਸਫਾ ੩੦

ਇਸ ਲਈ ਹਲਦੀ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚਿੰਤੁ ਦਾ ਵਿਅੰਗ ਸਤਹ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਰੱਬ ਤੇ ਔਨ ਦੇਵ ਤੋਂ ਉਤਨਾਂ ਹੀ ਡਰਦਾ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪ।

ਸਾਡੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵੇਸਵਾ ਵੀ ਅਕਸਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਢਿੱਲਤ ਤੇ ਖੁਆਰੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੇ ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਯਾਮਾ ਦੀ ਪਿਟੜ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕ੍ਰੂਪਰਿਨ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ

੧ ‘ਨਵੇਂ ਦੇਵਤਾ’ ਦਾ ਇਕ ਪਾਤਰ

੨ ‘ਸਰਗ’ ਦੀ ਇਕ ਪਾਤਰ

੩ ‘ਬੁੱਠਮਚਾਰੀ’ ਦਾ ਇਕ ਪਾਤਰ

੪ Kuprin, *Yama : The Pit*

TO READ THE ENTIRE BOOK PLEASE CONTACT US:

whatsapp: +92-3160770117

email: worldcentreforpunjabi@gmail.com

World Centre for Punjabi, Lahore, Pakistan.